

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน หารูปแบบการจัดระบบป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนและชุมชนที่เหมาะสมกับโรงเรียนหัวขวาวิทยาและชุมชนในเขตบริการ และศึกษาค้นหากระบวนการสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องป่าชุมชน เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยนักวิจัยชุมชน มีการจัดเวทีชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เฒ่าผู้แก่ ครู ภูมิปัญญา และการศึกษาดูงานนอกสถานที่

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหัวขวาหมู่ที่ 8 หมู่ที่ 12 และบ้านหัวหนอง หมู่ที่ 11 มีประวัติศาสตร์ร่วมกันโดยอพยพมาจากบ้านดงบังเก่า เมื่อประมาณ 130 – 150 ปี เนื่องจากเกิดโรคระบาด คือ โรคห่า (อหิวาตกโรค) และ โรคบักห่าง (ฝีดาษ) รวมทั้งปัญหามีเสือเข้ามารบกวน กินคนและสัตว์เลี้ยงของผู้คน นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำดื่มทำให้การอพยพเป็นลักษณะที่เรียกว่า “ทัพครัว” โดยแบ่งการเดินทางออกเป็น 2 สายหลัก สำหรับประวัติศาสตร์ป่าชุมชน พบว่าในอดีตมีผืนป่าที่สำคัญ 4 ป่า คือป่าดงสัตว์ ป่าแขงตามใหญ่ ป่าดอนอีหูด และป่าดอนยาง ปัจจุบันเหลือเฉพาะป่าดอนยาง

จากการศึกษาระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพป่าดอนยาง พบว่าป่าดอนยางมีพื้นที่ 123 ไร่ มีพืชพรรณและพันธุ์ไม้กว่า 151 ชนิด ประกอบด้วยไม้ยืนต้น 69 ชนิด เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ 23 ชนิด 3,176 ต้น ส่วนใหญ่เป็น ไม้ยางนา กระบาก ประดู่ พะยอม ผดุง พอก ชาด ยางโคน แดง และ แคน ตามลำดับ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง 46 ชนิด จำนวน 432 ต้น ส่วนใหญ่เป็น มังมั่ง หว้า น้ำเกลี้ยง ตานกกด ตะโกนา ข่อย มะม่วง อาลาง กระหนวน และหนามคอม ตามลำดับ เป็นไม้เถาวัล และเถาวัลย์ 17 ชนิด สัตว์จำพวกนก แมลง และอื่น ๆ กว่า 41 ชนิด เห็ดป่า 20 ชนิด พืชสมุนไพรกว่า 140 ชนิด และไม้หายากใกล้สูญหาย ซึ่งพบเฉพาะในป่าดอนยางแห่งนี้ได้แก่ ต้นหมากหม่วย ปัจจุบันเหลือประมาณ 2 ต้น กาวเครือแดง และต้นน้ำจ้อย ต้นไม้ที่สูญหายไปแล้วได้แก่ ต้นหม้อ เห็ดที่สูญหายไปแล้วได้แก่เห็ดโคและเห็ดตาโล่

จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าดอนยาง พบว่าชาวบ้านหัวขวา หัวหนอง และหมู่บ้านใกล้เคียงได้เข้ามาทำมาหากิน และใช้สอยหาผลประโยชน์จากป่าไม่ว่าจะเป็นอาหารจำพวกเห็ด แมลง พืชผัก หน่อไม้ ผลไม้ป่า ไม้ฟืน ตลอดจนสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรค ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ตลอดปีตามฤดูกาล คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจประมาณปีละกว่าแปดแสนบาท ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 75 เป็นเห็ดป่า

การพัฒนาและอนุรักษ์ป่าชุมชนดอนยาง นักวิจัยได้สร้างจิตสำนึกรักษ์ป่าเพื่อพัฒนาให้เกิดแหล่งเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม คือ

1) ชุมชนบ้านหัวขัว หมู่ 8,12 บ้านหัวหนองหมู่ 11

- ประชุมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างกฎระเบียบของป่าร่วมกัน จำนวน 7 ข้อ
- มีการร่วมกันปลูกป่าทดแทนส่วนที่ถูกทำลาย
- นำทีมวิจัยผู้นำในชุมชนไปศึกษาดูงานเพื่อนำมาพัฒนาอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน
- มีการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ชุมชนและประวัติศาสตร์ป่าชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นครั้งแรก

2) โรงเรียนสถานศึกษา

- ได้ฐานการเรียนรู้จำนวน 8 ฐาน
- ได้ค่ายเยาวชนเพื่อจัดการฝึกอบรม “เยาวชนสำนักรักษ์พิทักษ์ป่า”
- ได้สาระหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าชุมชนคอนยาง

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ประวัติศาสตร์ชุมชนและประวัติศาสตร์ป่าชุมชน เป็นเรื่องราวของชุมชนที่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกของชุมชน ดังนั้นควรได้มีการจัดทำเป็นรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ให้ชุมชนต่อไป โดยเฉพาะแผนที่เส้นทางการอพยพ ชาวบ้านได้ให้ข้อเสนอแนะว่าควรมีการทำให้เป็นแผนที่ขนาดใหญ่ ที่ถาวรอาจเก็บไว้ในโรงเรียนหรือวัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและเยาวชนต่อไป

2) ภูมิปัญญาชุมชนหลายอย่างได้สูญหาย หรือกำลังสูญหายไป เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ อุปกรณ์ ทำมาหากิน ต่าง ๆ ขณะนี้ยังมีหลงเหลืออยู่มาก แต่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ควรมีการเก็บรวบรวมและหาสถานที่เก็บรักษาเอาไว้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลานสืบต่อไป ในลักษณะพิพิธภัณฑ์ อาจจะจัดทำไว้ที่วัด หรือ โรงเรียนก็ได้ ซึ่งในการรวบรวมนั้นอาจจะจัดในลักษณะของกองผ้าป่าเพื่อการบริจาค ของใช้เก่า ๆ ก็ได้ หรือบางอย่างที่สูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่น ก็อาจจะมีการจัดทำขึ้นมาใหม่ได้

3) ครูภูมิปัญญาหลายท่านที่มีความรู้ความสามารถ เช่น ด้านดนตรี ด้านยาสมุนไพร ด้านการทอผ้า ด้านหมอสูตร ฯลฯ มีอายุมากแล้ว และไม่มีผู้ใดสืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวต่อจากท่านเหล่านั้น ดังนั้นทางชุมชน หรือทางโรงเรียน ควรหาแนวทางในการสืบสานภูมิปัญญาต่าง ๆ เหล่านี้สืบทอดครูภูมิปัญญาต่อไป

4) ด้านหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าชุมชน ยังไม่ได้จัดกระบวนการเรียนการสอน ทางโรงเรียนควรนำหลักสูตรท้องถิ่นที่ร่างขึ้น นำไปทดลองใช้ และมีการประเมินผล

เพื่อให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่สามารถใช้ได้จริงเพื่อสานเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน
คอนยางให้ยั่งยืนต่อไป

5) ผู้นำชุมชน ครู ควรนำแนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปปรับใช้กับงาน
พัฒนาชุมชนต่อไป โดยเฉพาะการขับเคลื่อนโดยข้อมูล และการมีส่วนร่วมของชุมชน
เพื่อให้การแก้ไขปัญหาชุมชนสอดคล้องกับสภาพจริงของท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยต่อยอดจากโครงการวิจัยเดิม เพื่อให้เกิดความ
ต่อเนื่อง เช่น การวิจัย เรื่องหลักสูตรท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาเดิมที่กำลังสูญหายไป เช่น
ภูมิปัญญาด้านดนตรี ภูมิปัญญาการทอผ้า ทอกล ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร เป็นต้น การวิจัย
เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูด้านทรัพยากรท้องถิ่น เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ การแก้ไขปัญหาการทำ
มาหากินของชุมชน ฯลฯ ภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.)

สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) ควรมีการขยายผลในการใช้ฐานการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นในป่าชุมชนคอน
ยางทั้ง 8 ฐาน เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน และชุมชนใกล้เคียง เช่น โรงเรียนกมลาไสย
โรงเรียนบ้านดงน้อย เป็นต้น

3) ควรมีการพัฒนาเยาวชน ที่ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตร “เยาวชนสำนึก
รักษ์พิทักษ์ป่า” ให้เป็นมัคคุเทศก์ และเป็นนักสื่อสาร เพื่อสานต่อเจตนารมณ์ในการสร้าง
ความตระหนัก สร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนคอนยางให้ยั่งยืนต่อไป โดยใช้
กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้การหนุนเสริมของนักวิชาการ องค์กร
ชุมชน หน่วยงานของรัฐ หรือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น(
สกว.)อย่างจริงจัง เพื่อให้เป็นป็นรูปธรรม และเป็นต้นแบบของการขยายผล และส่งผลต่อ
การพัฒนาสังคมและชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป